

MAGYAR DANTE-KUTATÁSOK AZ EZREDFORDULÓN

Kaposi Márton

a filozófiai tudományok kandidátusa, egyetemi docens, ELTE
kaposimaraton@freemail.hu

Dante Alighieri „az emberélet útjának felén”, vagyis 1300 húsvétja előtt tévedt el abban a sötét erdőben, ahonnan csodálatos túlvilági útjára elindult. Ennek a minden fiktivitása ellenére is nagy jelentőségű, szimbolikus eseménynek 700. évfordulóján, 2000 áprilisában *nemzetközi konferenciát* rendeztek a magyar dantisták a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, amelyen közel harminc italianista tartott előadást, s ezek kétharmada magyar volt. Az elhangzott referátumok többségét közzé is tették az illető egyetem neolatin tanszékeinek az Akadémiai Kiadó által megjelentetett folyóiratában, a Domokos György szerkesztette *Verbum* 2001. évi 1. számában. Mind a más intézményekkel közösen szervezett sikeres *rendezvény*, mind a tartalmas és színvonalas *tematikus szám* önmagában is jól dokumentálja, hogy Magyarországon milyen figyelmet érdemlő dantisztikai kutatások folynak, és e diszciplína képviselői mennyire szerteágazó nemzetközi kapcsolatokat tartanak fenn.

A *Verbum* speciális száma korántsem az egyedüli kiadvány, amely a magyar dantisztika ezredforduló körüli eredményeit szembevetően összegzi. A tág értelemben felfogott ezredfordulón – amely mint speciális Dante-évforduló a *hét századik*, és a Danténél egyébként is *kütiintetett hetes számot* alapul véve –, vagyis *hét év* alatt (1996-2002) *három* folyóirat adott ki egy-egy Dante-számot, *öt* szerző publikált összesen *hat* Dante-

könyvet, illetve napvilágot látott *Az új élet*-nek egy újabb fordítása, és akkor még nem szóltunk a vegyes számokban megjelent többi folyóiratcikkéről, valamint a tananyag jellegű kiadványokról.

Minthogy Dante életműve a világirodalom, illetve az egyetemes emberi kultúra lényeges része, nem csupán szellemi örökségének ápolása nem maradhat egyetlen ország ügye, de érdemleges kutatása is csak világméretű együttműködés formájában lehetséges. S noha Dantére félezer év óta odafigyelték időnként a magyar szellemi élet legjobbjai, említésre érdemes dantisztikánk mindössze kétszáz éve létezik. Ennek során természetesen voltak Dantét jól értő kutatóink (Péterfy Jenő, Szász Károly, Kaposi József, Fülep Lajos, Babits Mihály és még néhányan), születésének 700. évfordulóján több kiadvánnyal is tiszteltek a „poeta sommo” emléke előtt, a nemzetközileg elismert magyar Dante-szakértőknek (nem recepciótörténészeknek) tulajdonképpen ezután kell színre lépniük. Az utóbbi években felmutatott eredményeknek egy része már ennek az ígérete és megnyilvánulása.

A számbavételre érdemes, ezredfordulónk körüli publikációk – a közel másfélezer oldal – körülbelül kétharmada *magyar szerző* munkája. Írásaik természetesen nagyon különböznek egymástól, mind tematika-
ilag, mind műfajilag. Ez utóbbit illetően a bibliográfiától és a recenziótól a hosszabb-rövidebb cikkeken át a költőt bemutató

tanulmánykötetig és a tematikus monográfiáig minden előfordul. Mindez elsősorban annak a témagazdagságnak a következménye, amelyhez Dante szellemi sokoldalúsága adta a lehetőséget, de természetesen kifejezi a magyar dantisztika eredményességét és persze bizonyos gyengeségeit is. A könyvek és a konferenciaanyagot közreadó *Verbum*-szám esetében a szerzők érdeklődésének eltéréseiből adódik a nagyon informatív változatosság, míg a *Helikon* és *Világosság* speciális számaiban (mindkettőt Kelemen János állította össze) a szintén értékes sokféleség ezen túlmenően még abból is következik – és ez utal a maga közvetett módján a magyar dantisztika gyengeségeire –, hogy e folyóiratok régebbi külföldi szerzők bizonyos cikkeit és könyvrészleteit is tartalmazzák, mert csak a lemaradás ilyen pótlásával lehet Dante értékelésének egész XX. századi történetéről vázlatos áttekintést adni. Az összeállítások így már nem csupán a dantológusok és italianisták szűk szakmai köréhez szólnak, hanem a világirodalom és az európai kultúra iránti igényes érdeklődőket látják el megfelelő, sajnos, köztudottá még nem vált információkkal. A megjelent anyag imponáló voltánál tehát nem árt figyelembe venni azt, hogy itt – ahogyan Jánossy Ferenc közgazdász a háború utáni gazdasági csodáról kimutatta – egy „helyreállítási periódus” magas szintű és gazdag eredményeiről van szó, ami bizonyos lemaradás pótlását is magában foglalja, ezért tehát esetünkben nem árt külön figyelemmel kísérni csak a *jelenlegi magyar* eredményeket.

A tárgyalandó hét évben megjelent könyvek sorának áttekintését *Az új élet* Baranyi Ferencről származó fordításával érdemes kezdeni (1996). Dante ifjúkori művének ez az ötödik teljes magyar fordítása; eddig Császár Ferenc (1854), Ferenczi Zoltán (1921), Jékely Zoltán (1943) és Rónai Mihály András (1964) ültette át nyelvünkre, s valahol lap-pang (talán még nem vezett el) Koltay-Kast-

ner Jenő kéziratos fordítása, amelyet az első világháború végén, szicíliai fogságában készített, és kiadása részben a Ferencziére való tekintettel maradt el. Baranyi munkájában szerencsésen egyesül a szövegűség és az ihletettség, szinte alig tesz kisebb engedményeket az előbbi rovására (például: XXXIV. Secondo cominciamento). A mű megértéséhez Madarász Imre előszava nyújt segítséget. A bilingvis kiadás újra megjelent 2002-ben, mégpedig egy olyan kötetben – *Új élet, új stílus* –, amely kiegészítésként néhány Dante-vers fordítását is tartalmazza, sőt emellett a középkor és az „édes új stílus” tizenhét költőjének (például Assisi Szent Ferenc, illetve Guinizelli, Cavalcanti, Angiolieri) egy-két jellemző költeményét. Baranyi Ferenc, aki sok francia s még több olasz verses alkotás autentikus tolmácsolója, Dante főműve bizonyos énekeinek fordítására is tett kísérletet; ezek a *Palócföld* című folyóirat 2001. évi különszámában jelentek meg, valamint *Europarnasszus* című műfordításkötetében.

Dante munkásságáról, *szépirói* és *gonddokóitevékenységéről* Kelemen János két tematikus tanulmánykötetet, Pál József egy monografikus irodalomelméleti áttekintést, Madarász Imre egy tanulmánygyűjteményt, Ponori Thewrewk Aurél egy asztrológiai tárgyú elemzést és Szabó Tibor Dante XX. századi magyarországi recepciótörténetéről egy olasz nyelvű rövid vázlatot tett közzé az ezredforduló körüli hét esztendő időszakában. Szabó Tibor írása jelzi, hogy a Dante-kutatások a szellemileg „legsilányabb időkben” sem kerültek le a magyarországi irodalomtudomány napirendjéről, és az a nagy italianista nemzedék, amelynek tagjai közül ma már egy sincs az élők sorában (Koltay-Kastner Jenő, Bán Imre, Kardos Tibor, Szauder József), jelentős Dante-kutatásokkal készítette elő – noha részben csak közvetve – a maiak szép eredményeit. Az öt könyv és a többi anyag – sok értékes megállapítása mellett – általában véve egyrészt azt teszi

nyilvánvalóvá mint általános szemléleti elvet, hogy a középkor és a reneszánsz átmeneti időszakában (s még aztán is többé-kevésbé félezer éven át), mennyire mást értettek szépirodalmon, mint mi az utóbbi kétszáz esztendőben, s másrészt azt mutatják be nagyon is konkrétan, hogy Dante mennyire volt több a legzseniálisabb írók egyikénél, mennyire csak egy Leonardóhoz vagy Goethehez mérhető *uomo universale*, akinek még szépírói munkássága elemzésekor is van keresnivalója az irodalomtörténet és az irodalomelmélet teoretikusa mellett a filozófusnak és az asztrológusnak; más tárgyú műveihez még inkább csakis nagy szaktudományos (teológiai, kultúrhistoriái) felkészültséggel lehet hozzászólni.

A leginkább egységes és bizonyos szempontból monografikus könyv Pál József szege di italianista professzor munkája: *„Silány időből az örökkévalóba.” Az Isteni Színjáték nyelvi és tipológiai szimbolizmusa* (1997). Olyan típusú megközelítése ez Dante költői életművének, amilyenre a korábbiakban elsősorban Erich Auerbach és Gianfranco Contini mutatott példát, s amely – noha ezt a szerző nem deklarálja – szemben áll a Benedetto Croce által leghatározottabban képviselt állásponttal, amely gondosan különválasztotta az alkotó Dantében a gondolkodót és a költőt. A könyvben érvényesülő koncepcióból az olvasható ki, hogy Dante alapvetően a középkor keresztény szellemsége alapján szemlélte a mindenséget (Isten, evilágot és túlvilágot), de egy régebbre is visszanyúló és így még szélesebb körű kultúra felhasználásával mutatta azt be, mégpedig részben a saját, már reneszánszba áthajló korának művészetfelfogása, esztétikai látásmódja szerint. Pál József az integrált sokféleségen átútó *középkori alapjelleg*et hangsúlyozza. Többek között ezért is választja elemzéseire három legautentikusabb vezetőül a Bibliát, Platón és az Arisztotelészre jöcskán támaszkodó Aquinói Szent Tamást,

akik – mint Dantét a túlvilágon szintén hárman (Vergilius, Beatrice, Szent Bernát) – keresztülvezetik őt mint kutatót a dantei költészet allegorikus, morális és anagogikus jelentésrétegeinek hármass birodalmán, hogy eljuttassák a *quinta essentia empireum*ához, az egyetemesség isteni lényegéhez. A könyv felépítése ennek megfelelően alakult: a kulcsfogalmak (struktúra, költői nyelv, szimbólum) legújabb kutatások eredményein is alapuló ismertetése után azt mutatja be a szerző, hogy „a Commedia miként jeleníti meg az égit a földön”, Isten képe milyen eszmékben és formákban nyilvánul meg (az erkölcsi és vallási tartalom milyen képekbe öltözik); majd ennek másik oldalát tárja fel, vagyis a kompozíció és a képek hogyan fejezik ki a tág értelemben felfogott transzcendencia lényegét (a költői formák milyen, végső soron Istenre utaló jelentéstartalmakat hordoznak); végül az ábrázolt dolgok és események jelentései milyen egyetemes (üdv történeti) perspektívát villantanak fel az ember számára.

Pál József a dantisztika beláthatatlanul széles körű szakirodalmából – mint *témaszpecifikusakra* – elsősorban a Dante eszmei orientáltságát és képkalkotását elemző munkákra támaszkodott, illetve – mint *általános elméletiekre* – az esztétikai hermeneutika és poétikai szimbolizmus már klasszikussá vált és modern eredményeire. Elemzéseit – mert ábrázolásaival Dante is ezt tette – *filozófiai keretekbe* helyezi; csak ilyen alapon lehet megmutatni, hogy a költő a „természet könyvét” olvasva, sőt a túlvilág triptichonját szemlélve, Isten jelenlétét ismerte fel és szándékát ismerte meg, illetve írt maga is olyan könyvet, amelynek értő olvasása (struktúrájának átlátása és szimbólumainak megfejtése) másoknak is segít megérteni „teremtésében a Teremtőt”, Isten jelenlétét a természet jelenségeiben és a történelem eseményeiben, igazságosság és jóság vezette szándékait ezek emberekre

gyakorolt hatásaiban. (A *Commedia* ilyennek látott szerepe miatt tehát nem alaptalanul nevezte Dantét Kelemen János a „Szentlélek poétájá”-nak.) A filozófiailag is művelt Dante nyilván a középkor (és annak bizonyos előzményei) teológiai-filozófiai gondolatvilága jegyében rendezte el mondanivalóját, de nem kizárólag a tomizmus szerint, és a költői forma révén nagy kifejezőerőt biztosított neki. Arról viszont nem tudunk – még a Dante filozófiáját kutatók valamelyikétől sem –, hogy a költő a *szélsőséges nominalizmus* híve lett volna, vagy hogy megtagadta volna a *filozófiai realizmust*, ezért csak csodálkozhatunk Pál József azon kitételén, hogy a költőnek a teremtett világot – különösen bizonyos természeti képek esetén – jobban akceptáló ábrázolásaiban szerepet játszik (ahogyan ő írja a 43. lapon) „a nominalista felfogás, amely szerint: *universalia sunt in rebus* (az általános a dolgokban van)”. Csakhogy a *nominalizmus lényege* az „*universalia sunt post rem*”; az „*in rebus*” a *realizmusnak* csak az egyik részmegállapítása, és a legnagyobbvalóbb interpretáció szerint is legfeljebb *hallgatólagos előfeltétele* lehet a *nem szélsőséges nominalizmusnak*. Egyébként önmagában az „*ante rem*” csak a szélsőséges realizmus álláspontját fejezi ki; a mérsékelt realizmus az „*ante*”, az „*in*” és a „*post*” rebus-tényét egyaránt fennállóként vallja, és Aquinói Tamás is ilyen véleményen volt. Csak ez utóbbi fényében nyilvánvaló (amiről Pál József is ír az 53-54. lapon), hogy az igazság a létezők lenyomata az emberi elmében; és hogy az ember számára érthetőbb legyen az igazság korábbi együttlétezése, megismerésétől is független összefonódottsága valamely természeti dologgal, azért használni szükségképpen metaforákat a teológia. Dante – nagyrészt erről szolt Paul Richard Blum konferenciaelőadása (*Verbum*, 2001/1, 101-109.) – tisztában volt azzal (vö. *Paradicsom*, XXIV. 70-108.), hogy a következetes nominalizmus alapján csak kimérákról, üres fikciókról, legfeljebb

féligazságokról lehetne szó, ilyen szellemben pedig sem filozófiát, sem költészetet nem lehetne művelni. Csak a mérsékelt realizmus alapján álló költő alkothat olyan tartalmú szimbolikus képeket, amelyek összefonódhatnak a teológia vagy a tudomány igazságaival. Pál József inkább egy *pro forma* rosszul definiált nominalizmus-fogalomtól eltávolodva és egy spontán módon helyesen alkalmazott mérsékelt realizmus-konceptió alapján minősíti végül Dantét egy „*poema sacro*” költőjének. Ha lényegileg nem ez történt volna, akkor Pál József annak a – szintén *korrekcióra* szoruló – felfogásnak a mentén haladt volna tovább, amely szerint „az immanenciális entitások nem feltétlenül ontológiailag léteznek” (43.), sőt az *Isteni Színjátékot* sem állíthatta volna be többnek egy olyan költői alkotásnál, amely Istenről szólva nem mutat be többet annak „fenomenológiájánál” (44.). Következetes nominalizmus alapján állva a dantei „vízió” nem találkozhatna az „emlékezéssel”, a *Színjáték* nem lenne – Wolfgang Iser terminusaival szólva – művészi fikció, csupán olyan imagináció, amit néhány empirikus elem úgy-ahogy valószerűsít, de semmilyen lényeglátás nem hitelesít, vagyis a tudományos elemzés, a Pál József könyve második részében kifejtettek nem konvergálhatnának a harmadik rész megállapításaival. Azonban a poétikai szerkezet szerző által nyújtott hermeneutikai elemzéseire épp arról győzőnek meg, hogy Dante minőségileg mást tett ahhoz képest, hogy – noha szinte minden ide sorolható konvencionális elemet számításba vett – pusztán osztályon felülivé retorizálja a vallási szimbólumrendszert, ő ennél többet teljesített: *költészetet* művelt. Persze elsősorban nem abban az értelemben, hogy – bizonyos addícióval – tovább színezte a túlvilág hagyományos képeit, hanem inkább oly módon, hogy – a tökéletes szintjére emelt explikálással – *optimálisan esztétikaivá* formálta a vallás, a tudomány, a mindennapi tapasztalatok által feltárt lényegi-

ségeket, azok összefüggésrendjét, kínálkozó tanulságait.

Ha Pál József könyvének az említett filozófiai pontatlanságok szórványos hibái mellett van – egyesek szerint – bizonyos szemléletbeli problematikussága is, akkor az elsősorban abban mutatkozik meg, hogy – elvben ugyan elismerve a két oldal komplex egységét – jobban hangsúlyozza a vallási tartalmat, mint a költői formát, így az *Isteni Színjáték* esztétikumát hallgatólágoosan mintegy akcidenáliásnak minősíti, és Dantét így valamivel középkoribbá teszi, mint amilyen valójában. Az eszmetörténeti utalásoknál és szemantikai elemzéseknél sokkal értékesebb *hermeneutikai* és *poétikai* vizsgálódásai azonban mégis felvillantják Dante költői zsenialitását: kiemelik pontos és evokatív leírásait, merész fikcióit, magával ragadó nyelvi erejét stb., és ezek adják a könyv értékesebb részét, teszik azt hézagpótló jelentőségűvé a magyar dantisztikában. A sikeres formaelemzések folytatásaként, összegző következtetéseként talán ki lehetett volna mondani, hogy Dante az összefoglalás és a *kiteljesítés* költője, aki nem is makrokoszmoszt, hanem megakozmoszt mutat be a kallokagathia jegyében, s abban a részek rendje átlátható és átjárható, s minden csak *annyira tökéletes*, amennyire az *az evidenciához szükséges*. Dantét elsősorban ez a fajta markáns költőiség teszi egyetemessé.

Kelemen János budapesti filozófiaprofesszor két könyve közül az egyik Pál Józseféhez áll közelebb, hiszen Dante poétikájának fő kérdéseit elemzi, míg a másik költészetének eszmei alapjait és hátterét, vagyis filozófiáját mutatja be, amire Pál csak a szükséges minimum erejéig tért ki. Kelemen két kötete nem különül el egymástól mereven: nyelvelmélet, poétika és filozófia más-más arányban és hangsúllyal van jelen az egyikben, illetve a másikban, a *hermeneutika* mindkettőben döntő szerephez jut, sőt az elsősorban követett *mesterek* is részben

ugyanazok, vagyis a klasszikus Erich Auerbach mellett a modern Umberto Eco és John Freccero, továbbá az elismeréssel vegyesen *vitatott* Benedetto Croce.

A *Szentlélek poétájában* (1999) Kelemen a költő Dante bemutatására vállalkozik, mégpedig két úton is: *közvetett* formában úgy, hogy kimutatja azok (Karl Vossler, Benedetto Croce) véleményének tarthatatlanságát, akik Dantében különválasztották a költőt és a gondolkodót, *közvetlenül* pedig Dante poétikai alapelveit és érvényesülésük különféle módjait tárja fel válogatott és lényegre törő szövegelemzéseivel. Módszerének központi gondolata az, hogy – mint azt az életrajzírók is vélték (s nem pusztán kényszerből) – Dantét elsősorban *önmagából* kell megérteni, vagyis felszínre kell hozni művei, elsősorban az *Isteni Színjáték* „implicit poétikáját”. Ez nem csupán a téma, az inspiráció és a szándék bemutatását követeli meg, hanem a megértésbe tudatosan bevont *olvasóit* is, meg új oldalról nézve azt a *költőt* is, aki mindvégig több minőségben van jelen: szemlélő utazó (protagonista) és emlékező költő (poeta), de még mint ez utóbbi is hol inkább krónikás, hol inkább alkotó, hol inkább vátesz. Ez a funkcionális sokféleség csak úgy érvényesülhet együtt és hatékonyan Dante tevékenységében, ha nem akármilyen erő hajtja, azonban ez nála a nagyon nagy erejű szeretet, az a sokoldalú *amor/amore*, amely a platonizmus és neoplatonizmus elméleti-nyelvi kontextusában egyaránt jelent szeretetet és szerelmet, így jelentheti – Dante esetében – a Beatrice iránti, különböző szinteken szublimált szerelmet, valamint a sarkalatos vallási erények egyikét, amely – mintegy betetőzőesként – az Isten iránti szeretetet. A Szentháromságon belül a Szentlélek az a személy, akihez a szeretet a legközvetlenebbül kapcsolódik, illetve ő az, aki az emberek számára az isteni sugallatot közvetíti. Giovanni Boccaccio volt az, aki Dantéről szólva a költőket a prófétákhoz

hasonlította, „akik a Szentlélek nyomdokait követték” (15.). Ezeket alapul véve erősítette meg azt a régi következtetést John Freccero, hogy „a teológia nélkülözhetetlen a mű koherenciájához” (14.), és ezzel Kelemen is egyetért. A Szentlélek tehát végső soron a „szent Poéma” ihletője, amelyben Dante a kimondhatatlant próbálja kimondani, akinek azonban ez teljesen nem sikerülhet, nagyrészt az emlékezet gyengesége és a nyelv elégtelenségei miatt, bár a költői nyelv, a maga képi konkrétsága révén, *jól megközelítheti* a teljes igazság kimondását. A teológia valóban segít a méreteiben is nagy, igen komplex művet homogenizálni, az allegória szintjén a képeket összefogni, tehát az esztétikai egységet is kialakítani. S mindezt egy olyan korszak irodalomfelfogása jegyében, amelyben magától értetődőnek fogják fel az allegória művészi alkalmazását.

Dante korában az allegorikus ábrázolás a vallás terén éppoly természetes volt, mint a művészetben, és ez nem csupán mintaként vihet olyan irányba, hogy könnyen félreértsük Dantét, de szerencsére őt magát is segítette abban, hogy – ismerve az allegóriák típusait – költői művet alkothasson. Ez utóbbit Kelemen úgy mutatja meg, hogy – Auerbach (Szent Ágostonra és Dantére visszatekintő) figura-elméletét alkalmazva – az allegória két típusát különbözteti meg: a valamivel ismertebb *allegoria in dictis*-t (egy fogalom és egy kép összefonódásakor a kép a fogalom kifejezője), és a kevésbé figyelembe vett *allegoria in factis* (két összetartozónak beábrázolt alak, esemény közül az első a második előképe, így a második az első allegóriája). Kelemen azt mutatja ki, hogy az *Isteni Színháték* kulcsfontosságú figurái az *allegoria in factis* típusába tartoznak (a leglényesebb: a kereszténnyé átalakuló Róma az emberiség üdvtörténetének előképe [*Purg.* XXXII. 101-102., *Par.* VI. 55-57.]), és az ilyen allegorikus ábrázolás mindig nagyfokú összetettséggel és konkrétsággal jár: prófé-

tikus is, realiztikus is, és a kimondhatatlan majdnem teljes kimondásához felhasználja a dolgokhoz kapcsolódó hagyományt és az olvasók tudatvilágát. Dante ezzel – és Kelemen Jánostól eltérően itt inkább ezt hangsúlyozhatnánk – nem a „teológusok allegóriáját” fokozta le, hanem a teológiai allegoria in dictishez képest magasabb szintűvé tudta tenni a „költők allegóriáját” (92-93.), és annak segítségével volt képes az üdvtörténetről és még egyéb teológiai témákról (a többről nem is beszélve) a *költészet* nyelvén szólani. Egyébként tegyük hozzá – kissé Croce védelmében is, aki utal erre –, hogy Dante a teológusok allegóriáját többnyire közvetetten alkalmazta, vagyis egyrészt a bemutatott személyek szájába adva mintegy a jellemzésükhöz használta őket, másrészt pedig gondolati tartalmuk olyan markáns képi átfogalmazását valósította meg, ami túllépett a didaktikusság keretein. Például ilyen alapon szerepelhet a *Paradicsom*-ban Sigerie da Brabant – e tekintetben Kelemen is egyetért Étienne Gilsonnal – a teológus Szent Tamás mellett mint averroizmusát sem tagadó filozófus.

Dante filozófiájáról már előző könyvében is több vonatkozásban és formában szólt Kelemen János; de négy nagyobb lélegzetű tanulmányát (bizonyos korábbi írások összevont és átdolgozott változatait) egy tematikus kötetben is közzétette: *A filozófus Dante. Művészet- és nyelvelméleti expedíciók* címmel (2002). Az alcím mutatja, hogy két speciális területet emel ki, és a főcím előre megnyugtatóan afelől, hogy ezek meg még mások is, egy mélyebb szinten átfogóbb, koncepcionális egységet képeznek. Antoine-Frédéric Ozanam, Étienne Gilson, Giovanni Gentile és Bruno Nardi után – még ha Crocének e téren szintén vannak ellenvetései – nyugodtan lehet a *filozófus* Dantéről beszélni; ebben Umberto Eco, Ruedi Imbach és mások csak megerősíthetnek bennünket. A minden iránt érdeklődő Dante a filozófiát

is alaposan ismerte, s mindig alkalmazta is, bármiről kezdett írni. Nemcsak formálisan ismerte el az elméletek „*donna Gentile*”-jét, például a *Commediában* azzal, hogy pogány képviselői közül többet a Pokol tornácára helyezett (Szókratész, Platón, Arisztotelész, Seneca, Averroes s még tíz személyt név szerint felsorolva), keresztény kiválóságai közül pedig, inkább mint teológusokat, a Paradicsomba emelt (Szent Ágoston, Szent Tamás, Dionüsziosz Areopagitész, Hugo de Saint Victor stb.). Amikor a filozófia segítségével oldott meg valamilyen feladatot Dante, az alkalmazott elméletet szinte mindig át is alakította.

Kelemen János filozófus Dantéről készült tanulmányainak az említett kötet első írása ad keretet: *Dante a XX. században*. S nem is csupán az e kötetben szereplő négynek, hanem – mintegy utólag – *A Szentlélek poétája* függelékében közreadott kettőnek is (*Dante és a filozófia*, *A „rózsakeresztes” Dante*). Az átfogó értékeléstörténeti áttekintés nem kis mértékben éppen arról szól, hogy a sokoldalú életművet mikor mennyire fogták fel megbonthatatlan egységként, vagy mikor melyik részét emelték ki egyoldalúan valamilyen indoklással, illetve mikor merültek fel valamelyik alkotás kutatása során olyan döntően új felismerések, amelyek az egész életmű átgondolását is magukkal hozták. Ennek kapcsán esik szó a filológia, a teológia és a poétika mellett a filozófia jelenlétéről és inspirációjáról. Nagyon fontos Ruedi Imbach problémafelvetése és annak továbbgondolása: Dante – noha első számú mestere Arisztotelész – nem a hagyományos és rendszerszerű filozofálás képviselője, hanem a laikusok számára műveli a filozófiát, annak gyakorlati hasznosíthatóságát helyezi előtérbe, és ennek megfelelően – persze másról, így a természetfilozófiáról szólva is – az etikára összpontosít, azt tartva – mint majd később René Descartes – a filozófia fáján a „legedesebb gyümölcs”-nek.

A kötet egy másik tanulmánya, *Dante és az írásbeliség kultúrája* arról tájékoztat, hogy az írás kiemelt jelentőségét, valamint az író és olvasó kapcsolatát igen fontosnak tartó Dante ezt a viszonyt nem csupán saját magára, illetve költészetére vonatkoztatta, hanem általában véve síkra szállt az *írott* művekből megszerezhető *kultúráltság* és e kultúra *személyességének* fontossága mellett, kiemelt jelentőséget tulajdonítva nemcsak a *Bibliának*, hanem Arisztotelész *Fizikájának* és *Etikájának* is.

A filozofikusan gondolkodó Dante legnagyobb fokú eredetiségét nyelvelméleti fejtegetéseiben fedezi fel a maga is nyelvfilozófus Kelemen János, *Dante nyelvfilozófiája* című tanulmányában. Noha Kelemen itt is alapvető és korszerű szekunder irodalomra támaszkodva végzi elemzéseit (elsősorban Bruno Nardi filológiai, valamint Pier Vincenzo Mengaldo, Umberto Eco, Ruedi Imbach és Zygmunt Barański nyelveleméleti eredményei, illetve Franz Domseiff és Balogh József 1925-ben készült, kommentárokkal ellátott – és méltatlanul mellőzött – *Eloquentia*-fordítása), ez a kötet legérdekesebb tanulmánya. A komplex és összegző elemzés azt mutatja meg, hogy Dante nem csupán az anyanyelv, a népi nyelv (*lingua volgare*) elemzője és népszerűsítője, de általánosabb jelentőségű, *mélyebb elméleti összefüggések* feltárója is. Kelemen óv attól, hogy akár Ferdinand de Saussure struktúrára, akár Noam Chomsky pragmatikára koncentráló szemléletisége szerint modernizáljuk Dantét, hiszen ezt elkerülve is sok előremutató felismerést fedezhetünk fel nála a nyelvről tett megállapításokban, még ha ezek nem minden ellentmondástól mentesek, és nem minden tekintetben le-tisztultak is. Dante az akkor hagyományos elvi problémákból indul ki (az édeni nyelv mibenléte, az angyalok kommunikációja, a bábeli zűrzavar megszüntethetősége), és olyan célokat szeretne elérni, amelyek a társadalom szempontjából optimális nyelv-

használathoz vezethetnek (a kiváló népnyelv, amely mind a költői, mind a többi, gyakorlati jellegű feladat ellátására alkalmas). Fontos nyelvtörténeti, szociolingvisztikai és etikai részfelismerések segítségével jut el végül annak megállapításához, hogy a nyelv lényege egy olyan „*forma locutionis*”, amely a nyelvek ősi, egyetemes mintája, ennek megvan a maga általános grammatikája, ezt variálják a különféle nyelvek, amelyek közül a kiváló népnyelv abban különbözik, hogy – ha tökéletessé művelik (amit ő már érdemben el is kezdett az erre legalkalmasabb olasszal) – a legjobban megközelíti az Istentől eredő forma locutionist, azért felel meg leginkább az optimális nyelv kritériumainak: kiváló (ilustre), sarkalatos (cardinale), udvari (aulicus) és hivatalos (curiale).

Témája szerint az előbbi könyv függelékében (mint ahogyan az ottani kettőnek ebben) lenne a helye, de mint később keletkezett írás a filozófus Dantéről összeállított kötetbe került a művészetfilozófiai tárgyú cikk: *Az Isteni Színjáték műfajelméleti szempontból*. Az illető opus műfaji besorolhatatlansága különösen Schelling és Croce által hangoztatott tényeinek bemutatása után a szerző Lukács Györgynek ahhoz a gondolatához kapcsolódik, amely szerint a *Commedia* olyan képződmény, ami átmenetet képez az eposz és a regény között, de igazán egyiknek sem tekinthető. Giorgio Agamben és John Freccero bizonyos észrevételeit elfogadva Kelemen úgy látja, hogy a megoldás kulcsát az *Odüsszeia*, illetve a *Commedia* Ulysses-jelenete adja: Dante egy lineárisan elérhető cél felé törekszik (eposzi), de – a körköröség értelmében – mindig vissza is tér, és mint költő „megismétli” útját, elbeszéli, „mit látott az úton” (regényszerű).

Kelemen János két könyvének tág értelemben vett tematikai átfedései és eredményeinek tartalmi komplementaritása nem csupán a dantei életmű áttekinthetetlen gazdagságának szinte elkérülhetetlen követ-

kezménye és a megírás kronológiájának hátulütője, hanem sokkal inkább annak a tudatosan alkalmazott módszernek pozitív eredménye is, ami a *komplexitás* vezérelvére épül: minden művet csak a szerző többi alkotásával együtt lehet igazán megérteni. A hermeneutika Friedrich Schleiermacher, Martin Heidegger és Hans Georg Gadamer által leírt rekonstruáló elve valósul meg igen nagy mértékben ezekben a tanulmányokban: a rész és az egész szem előtt tartása mellett és e két pólus között „oszillálnak” a vizsgálódások, és – nemcsak a magyar eredmények szerényebb volta, de a nemzetközi szakirodalom helyzete is ezt teszi indokoltá – a részek elemzésénél kénytelenek megállapodni hosszabb időre.

Nem monográfia, „csak” tematikus kötet Madarász Imre könyve is: „*Költők legmagasabbja*.” *Dante-tanulmányok* (2001). A szerző kilenc írása, mint azt a tízre kikerekítők előszóban jelzi, nem a dantei számszimbólika miatt alakult így, inkább csak véletlenül: maga a gyűjtemény azért jött létre, mert több mint tízévi Dante-kutatásairól akart így számot adni a debreceni olasz tanszék vezetője, vagyis e témájú régebbi tanulmányai közül kiemelt hámat és hozzátett hat újat, amiből végül egy *Dante-életmű vázlat*a kerekedett ki. Elsősorban a *költő* Dantét mutatja be az irodalomtörténész Madarász Imre ezekben az írásokban, *Az új élet* és az *Isteni Színjáték* alkotóját, aki mint költő nemcsak művelt, de szenvedélyes is, sőt költőként sem választja le magáról a tudóst és a politikust. Az ezekről szólók után végül két cikk közül az egyik Dante utóéletének egy fejezetéről, a másik magyarországi fogadtatásának közelmúltjáról ad képet.

A dantei életművet tárgyaló írások egy része az „altissimo poeta” *költői attitűdjét* állítja elének, egy-egy oldala felől megvilágítva. Így elsősorban azt az *egyetemességet* érzékelteti, amelyben a költészetet inspiráló *politikánakis* fontos szerepe van (a Két Kard,

valamint a Nap és a Hold szimbóluma a ghibellin költő eszmevilágában); ezt a *Politikai univerzalizmus és nemzeti nyelv a „Divina Commediá”*-ban c. tanulmány világítja meg. A *Cato rejtélye* azt mutatja be, hogyan ihlette meg Dantét a vallástól független tiszta erkölcs, a pogány Catóé, aki mindennél többre tartotta az önzetlenséget és a szabadságot. Ezt az erkölcsöt azonban csak a *hit és tudás* (Beatrice és Vergilius) együttese vezetheti igazán sikerre (*Vergilius választása*).

A tanulmányok másik csoportja *Dante legszebb költői produktumaiból* mutat be néhányat. Elsőként *Az új életet* (Baranyi Ferenc fordításának megjelenése alkalmából); itt mint modern szemléletű, formailag újító, a *prosimetro* (saját verseit prózával váltogató és kommentáló költői mű) magas szintre emelőjét mutatja be a fiatal Dantét (*A sasköltő első röpte*). Emellett az *Isteni Színháték* két, alighanem legproblematisabb (és talán legszebb) jelenetét elemzi egy-egy tanulmány. A Paolo és Francesca történetének ábrázolását bemutató cikk annak a – Dantét is nagyon megrázó – konfliktusnak a mélységét hangsúlyozza, amely a „szerelem halottai”-nak érzelmevilága (Babits Mihály) és a „theologia moralis” normarendszere (Bán Imre) között feszül. Az Ulysses-epizódról készült írásban azt fejt ki, hogy a görög hős részben Dante kudarcot vallott ellenképe, de ugyanakkor újat kereső törekvése miatt a tragikus hősök nagysága is jellemző rá, és ezért a büntetés mellett a méltó elismerés is megilleti.

Madarász Imre, noha csak részleteket mutat be a dantei életműből, nagyon óvakodik attól, hogy fragmentálja azt, hogy akár a *Commediá*nak egyféle „antológia-olvasatát” segítse elő. Dante költészetének legfontosabb és legmegkapóbb részeit az egész háttérbe szorítása nélkül és széles kulturális horizontba állítva mutatja be; az *egykori* költőt igyekszik közelebb vinni a *mai* olvasóhoz, mintegy – Umberto Bosco könyvcímére

emlékeztetve (*Dante vicino* [A közeli Dante]) – a szinte már amúgy sem távoli Dantét még jobban megszerettetni, vagy ahogyan Fülep Lajos írta: „meghittebbé”, „mienkebbé, mindannyiunkébbá” tenni.

Nem irodalomtörténész tollából származik, elsősorban mégis a művész Dantét mutatja be Ponori Thewrewk Aurél könyve, a *Divina astronomia. Csillagászat Dante műveiben* (2001). A szerző Dante egész munkásságát áttekintve ad képet arról, hogy a költőnek milyen széleskörű és csodálnivalóan pontos csillagászati ismeretei voltak. Ezeket rekonstruálva Ponori Thewrewk mintegy újra végigvezet minket Dante túlvilági útján, mert nemcsak a csillagászat kiváló szakembere, hanem jártas a Dante-kommentárok terén is; olykor még *helyesbíti* is az egyes magyarázatokat, mint például a *Pietra*-versek keletkezési dátumának megállapításánál, vagy a *Purgatórium* VIII. éneke kapcsán, amikor bebizonyítja, hogy a déli félteke bizonyos csillagainál nincs szükség kizárólag szimbolikus értelmezésre, mert a költő a valóban létező és olyannak látható Dél Keresztje csillagképről ír, illetve az azokat felváltó három csillag, a Canopus, az Achernar és a Fomalhaut is tényleg léteznek, tehát az előbbi aligha tekinthető csakis a négy sarkalatos erkölcsi erény, az utóbbi pedig a három alapvető vallási erény jelképeinek, de amennyiben azok is, van reális természeti megfelelőjük (58-59.). Dante nagy szakszerűséggel alkalmazta asztrológiai ismereteit, hitelesen használta fel őket világgépe valóságosságának biztosításához és természetesen szimbólumai megformálásához is, sőt ezt – ismervé az asztrológiával összefüggő korabeli veszélyeket – nem egyszer nagyon rejtélyesen tette, bizonyos mondanivalókat csak a beavatottak számára téve így hozzáférhetővé.

Ponori Thewrewk Aurél csillagászati szakmunkák és Dante szövegei alapján dolgozott elsősorban, frappáns elemzéseiben

szerencsésen egymásra talált a szakszerűség, az érthetőség és az érdekesség, általuk a *poeta doctus* kerül teljesebb megvilágításba az e tárgyú idegen nyelvű Dante-irodalmat nem ismerők számára is, pontosításait pedig a szakemberek is hasznosíthatják. A költő csillagászati világképe is a mindenség ábrázolatának egyik természetes összetevőjeként jelenik meg a Dantét jobban érteni óhajtok számára, kialakítója egyáltalán nincs ezotérikus különként feltüntetve.

Az említett könyvek egyike sem ad részleteiben teljes képet Dante életművéről vagy akár költészetéről, de valamely *részterületről* vagy *metszetről* igen. A *monografikus* jellegű megközelítések közül Pál Józsefé költészetének szimbolikus alapjait, Ponori Thewrewk Auréle asztrológiai tudásának univerzum-konstruáló szerepét, a *tanulmánygyűjtemények* közül pedig Kelemen János kötetei gondolatvilágának bonyolult egységességét (amelyen belül a legprogresszívebb a nyelv- és a művészetfilozófia) tárják elénk, Madarász Imre költői életműve egészének legjellemzőbb csúcsteljesítményeit mutatja be. A *tematikus folyóiratszámok* esetében ez elvileg is kevésbé lehetséges: a résztémák távolabb állnak, a műfajok jobban különböznek egymástól. A szerzőgárda is természetesen nagyon vegyes, hiszen bekerültek a válogatásba egykor élt, „klasszikus” Dante-kutatók (például Croce, Vossler), akiknek dokumentumértékű szövegrészletei először jelentek meg magyarul, és természetesen szerepelnek mai külföldi és magyar szerzők, nálunk oktató olaszok, itáliai és más külföldi Dante-specialisták.

Az Akadémiai Kiadó által közreadott másik folyóirat, a *Helikon* (2001/2-3.) és a *Világosság* (2001/10.) különszáma szorosan illeszkednek egymáshoz, részben a téma azonossága, részben a közös alkalmi szerkesztő személye miatt. A magyar szerzők itt publikált írásainak egy része Dante *munkásságának* valamelyik mozzanatával, más

részük Dante *utóéletének* egy-egy fejezetével foglalkozik.

Pál József *Imago Dei* című cikke tulajdonképpen említett könyve második és harmadik fejezete megállapításainak egyik résztemáját konkretizálja tovább, amennyiben azt mutatja be, hogy a közvetlen istenlátás lehetetlensége miatt Dante milyen formák (struktúrát ábrázoló képződmények) és szimbólumok (valóságrészeket, történeteket bemutató képek) révén érzékelteti Isten jelenlétét és hatását a világban és az ember sorsában. Hoffmann Béla (*Határon innen és túl*) az Ulysses-epizód olyan értelmezését adja, amely elég közel marad Dante „betűihez”, mert Odüsszeuszt nem kezdeményező hősként, hanem a csalárd beszéd bűnöseként tartja számon (kompozíciós és stilisztikai érvek alapján), aki felfokozott öntudata miatt racionális és erkölcsi határokat lép túl, és inkább csak mi, később élők látjuk benne az újra törekvés szimbólumát. Király Erzsébet impozánsan dokumentált tanulmánya (*Bűn és szabad akarat: Dante a Földi Paradicsomban*) azt elemzi, hogyan koncentrálnak a *Szűnjáték* mondanivalói a Földi Paradicsomról szóló jelenetben: miként fejeződik ki az ember sorsának fordulata, és miért kell Danténak az „Égi Paradicsom” (az égi Jeruzsálem és az égi Róma) felé továbbhaladnia. Nagy József – Leo Strauss-hoz és Palma di Censolához kapcsolódva, amellyel érvel, hogy Dante, az elődjének tekinthető Pádúai Marsiliushoz hasonlóan, nagyon korszerűen gondolkodott a világi hatalom fontosságáról (*Marsilius és Dante, a világi hatalom két kora modern apológétája*). Vigh Éva két tanulmánya mintegy közrefogja a dantei életművet. Az egyik (*Miguel Asín Palacios az „Isteni Szűnjáték” muzulmán forrásairól*) a költő egyik legfontosabb forrásvidékét feltáró, a muzulmán látomásirodalmat nemcsak analógiaként, hanem forráslehetőségként is feltáró alapművet elemzi (amit a szakemberek Enrico Cerulli

ezt megerősítő hasonló eredményei után is nehezen fogadtak el). Vigh Éva másik tanulmánya (*Dante klasszicitása a klasszicizmus századaiban*) a költő „fortunájának” azt a fejezetét vázolja fel (a főmű megjelenetésének történetét is követve), amikor egyre inkább észrevették már mint költőt is, s amit aztán a szűkebb értelemben vett klasszicizmus eléggé vitatott. Szórényi László egy XIV. századi kommentátort mutat be (*Benvenuto da Imola „Commentum”-a és a magyarok*), akinek latin nyelvű magyarázataiban az egymással azonosított hunok és magyarok a *Színjáték*-ban leírt kegyetlenkedések (nyílazások és egyebek) modelljei lehetnek. Sárközy Péter (*Babits Mihály Dante-fordításainak korszerűsége*) egyrészt azt a bonyolult viszonyt vizsgálja, amely Babits Commedia-fordításában a szöveghűség, a korhoz kötöttség, korszerűség és egyéni sajátosság között fennáll (mint például Stefan George esetében is), másrészt azt a megtermékenyítő hatást vázolja fel, amelyet ez az egészét tekintve kiváló fordítás gyakorolt a magyar szellemi életre. Bakonyi Géza arról számol be, hogy Dante szövegeinek milyen formájú elektronikus feldolgozásai vannak, és hogyan férhetők hozzá a magyar kutatók számára (*A digitális szövegfeldolgozás szerepe a Dante-kutatásban*). Ezeken kívül a *Helikontizennégy* könyvről, a Dante-irodalom legfontosabb darabjairól közöl recenziót.

A *Verbum* (2001/1) *speciális száma* tulajdonképpen *konferenciaanyagot* tesz közzé (olasz nyelven elhangzott és részben átdolgozott szövegeket, de – sajnálhatjuk – nem mindenkiét; a megjelentek címeit magyar nyelven idézzük). E szám anyagának sokféleségénél s főleg terjedelménél figyelembe kell venni, hogy a témaválasztást nagymértékben korlátozta a szokásos időkeret: húsz-haminc percben csak *részkérdésekről* lehet érdemben szólni. Ez jellemzi a többségben levő *magyarszerzőket* is. Hoffmann Béla (*Vershangzás és költői szemantika*) a

Divina Commedia kezdő terzinái alapján a dantei szöveg hangzásbeli, szemantikai és versritmikai síkján mutatja be az eltévedés és kiütkeresés situációjának nagyon bonyolult hangulatát. Aczél Zsuzsa (*Az Isteni Színjáték flórája*) arról szól, hogy a mű gazdag növényvilágán belül a *fa* szó jelentésköre milyen sok változattal és funkcióval szerepel a képi ábrázolásban. Prokopp Mária (*Dante és a Trecento festészete*) azon medítál, vajon milyen összefüggés áll fenn a firenzei Santa Maria Novella Strozzi-kápolnájának Cionefivérek festette képei, különösen a Nardo di Cioné és Dante művészetek között. Hajnóczy Gábor (*Giotto mítosza*) azt mutatja be nagyon alaposan, hogy az utókor mennyire nem az igazi Giotto, hanem egy legenda Giottójának Dantéhez fűződő – egyébként pozitív – viszonyát tartotta ébren. A következő tanulmányok az előzőhöz képest még inkább Dante utóéletének egy-egy vonatkozásáról szólnak. Somogyi Judit cikke (*Segítség vagy akadály*) a Commedia XV-XVI. századi kiadásainak ortográfiai problémáit vizsgálja. Rónagy Eszter Giuseppe Ungaretti Dante-exegéziseit elemzi, amelyekben együtt szólal meg a költő és az irodalomtudós (*Ungaretti, Dante olvasója*). Kun Csilla a Pokol V. énekének Babits előtti tíz magyar fordítását veti egybe, Döbrentei Gábertól Cs. Papp Józsefíg (*A Commedia V. éneke Babits előtti fordításainak margójára*). Szabó Tibor (*Dante vallásos és laikus értelmezései a XX. század elején*) a XX. századi magyar Dante-interpretációkat tekinti át és tipizálja, főleg az 1921. évi centenárium során kirajzolódott erővonalak szerint. E sorok írója pedig a dantistaként még ma is alig ismert Fülep Lajost mutatja be, aki Dante művészetének esztétikai szempontú értékelését indította el a magyar dantisztikában (*Egy magyar dantista: Fülep Lajos*). (Itt korigálom azt a tévedésemet [181.], hogy – apát és fiút összekeverve – *Az új élet* fordítójaként Áprily Lajost nevezem meg *Jékely Zoltán* helyett.) A Dante-recepció

egy más aspektusáról ír Domokos György (*A budapesti Dante-kódex*), aki egy kalandos sorsú ritkaságot ismertet: ez a XIV. századi kódex a *Divina Commedia* szövegének kétharmadát tartalmazza, bizonyos velencei tájszólást mutató szövegváltozatokkal és sok szép miniatúrával. A valószínűleg Nagy Lajos itáliai hadjárata során hozzánk került kötet Mátyás Corvináinak egyike lett később, majd a Nagy Szulejmán zsákmányolta anyagból a török állam 1924-ben (és nem 1294-ben! [217.]) juttatta vissza Magyarországra. A másik ilyen könyvészeti érdekesség a Serravalle latin *Commedia*-fordítását és kommentárját tartalmazó *egri kódex* (a még létező három egyike), amelyről Mátyus Norbert tartott előadást, és tanulmánya (*Giovanni da Serravalle Commedia-kommentárjáról*) e kommentárok specifikumait elemzi, főleg a *veltro* (agár)-motívum előtérbe állítása mellett. (Ez cikké bővítve a *Verbum* egy másik, 2002/1. számában jelent meg.) A magyar szerzőkről még csak annyit, hogy a *Verbum* 2001/1. anyagából Kelemen János Dante nyelvfilozófiájáról készült cikke beépült abba részletesebb tanulmányba, amelyet *A filozófus Dante*-ben tett közzé; Madarász Imre konferencia-előadása pedig itt nem, de magyarul a „*Költők legmagasabbja*” c. kötetében látott napvilágot.

Természetesen a *Verbum* szerzői között (mint a konferencia előadói) kiváló olasz dantisták is szerepelnek: Giuseppe Frasso, Andrea Matucci, Luigi Tassoni, Fulvio Senardi, Antonio Donato Sciacovelli. Szintén megszólalnak itt a dantisztika más nemzetközi képviselői: Brenda Deen Schildgen, Biago D'Angelo, Paul Richard Blum.

A bemutatott panorámát azzal lehet még tovább szélesíteni, hogy tekintetbe vesszük a más fórumokon is megjelent, Dantéről szóló ekkori tanulmányokat. Új szerzők már alig kerülnek a képbe, inkább csak az említettek más publikációi, illetve azok a még nem szereplő kiadványok, ahol írásaik

megjelentek. Így a *Verbum* 2002/1. számában Király Erzsébet és Szörényi László magyarul már megjelent tanulmánya olaszul olvasható. Hoffmann Béla olasz konferencia-előadása magyar nyelven a debreceni olasz tanszék évkönyvében, a Madarász Imre szerkesztette *Italianistica Debreceniensis* VII. kötetében (2000) jelent meg; az Ulysses-értelmezésről szólót közben kiadott italianisztikai tárgyú tanulmánykötete hozza újra, *A látóhatár mögött* (2002); e téma kapcsán a *Commedia*-műfaji problémáit elemző újabb cikkét (egy Croce-konferencia olasz nyelvű előadását) a szombathelyi olasz tanszék évkönyve, az *Ambra* (2002) teszi hozzáférhetővé. Pál József Dante magyarországi fortunájáról, főleg a Babits-fordítás problémáiról ad áttekintést a szegedi olasz tanszék egy speciális kiadványában (*In onore di Nándor Benedek*, 2001). Ugyanebben a hommage-számban Bakonyi Géza mutatja be azokat az újabb eredményeket, amelyek az utóbbi évtizedekben születtek Dante műveinek asztrológiai vonatkozásairól. Baróti Tibor olyan Puskin-műveket mutat be, amelyekhez az ihletet nagyrészt Dante és Petrarca alkotásai adták. Szabó Tibor – mintegy már említett füzetének és egyéb kutatásainak summázataként – Dante XX. századi magyar fogadtatásának kutatási problémáiról és megnyilvánulásainak típusairól ír a szegedi főiskola olasz tanszékének konferenciakötetében (*L'italianistica in continuo rinnovo: nuove officine, nuovi risultati*, szerkesztette Elena Gregoris és Szénási Ferenc, 2001). E sorok írója a *Magyar Filozófiai Szemlében* (1996), majd kibővített formában *Filozófusok és filológusok* című kötetében (1999) közölt tanulmányt Lukács György és Fülep Lajos Dante-értelmezéseiről, akik a XX. század elején a költő műveinek esztétikai interpretációját kezdték meg, és szorgalmazták a későbbiekben is.

Bizonyára van még egy-két nem említett cikk vagy recenzió, amely a kiemelt hét év alatt

jelent meg nálunk Dantéről, de az eredmények döntő és jellemző többségéről mindenképpen szó esett. A kutatás preferált területe, különösen a közreadott írások *anyaga* azt mutatja, hogy két nagy feladat összeegyeztetésére törekedve választottak témát a szerzők. Az egyik fajta tennivaló a felzárkózás volt: bizonyos (a legeslegfontosabb) korábbi és jelenlegi nemzetközi eredmények közzé/közismertté tétele (tanulmányok, könyvrészletek, recenziók), vagyis a lemaradás csökkentése. A másik: a korábbi hazai vívmányok továbbvitele és összhangba hozatala a jelenlegi nemzetközi eredményekkel (konferenciák, olasz nyelvű tanulmányok, külföldi publikációk). A lépéstartó tudomásulvétel és a recepciókutatás munkáját továbbra is folytatva, sőt intenzívebben művelve növelni kellene a direktebb, *magukat a Dante-műveket* elemző kutatások mértékét; olyan tematikai arányváltozást

elérni, amelynek nyomán az utóbbi kerül túlsúlyba. A magyar dantisztikának szüksége van a kellő eredményekkel alátámasztott – főleg nemzetközi – megmutatkozásra, és ebben a témaválasztás, mégpedig a fajsúlyosabb témák színvonalas feldolgozása segíthetne a legtöbbet.

A szervezeti feltételek terén máris fontos előrelépés történt: 2004. február 27-én megalakult a Magyar Dantisztikai Társaság. A „poeta sommo” magyar kutatói a költő szavaival fejezhetik ki reményeiket:

„*Immár jobb vizek felé evezve
Bonthat vitorlát elmém kis hajója.*”

(Purgatórium, I. 1-2.)

Kulcsszavak: *dantisztika, recepció, invenció – erudíció, művészség (esztétikum), poétikai szimbolizmus, allegória, nyelvfilozófia, asztrológia*

